

Prosti čas mladih v 21. stoletju

Leisure time of the young in the 21st century

Metka Kuhar

Povzetek

Metka Kuhar, dr. soc. psih., Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, e-mail: metka.kuhar@fdv.uni-lj.si

Obzorja mladih so vse bolj raznovrstna in kompetitivna, zato mladi bolj kot kdaj koli prej potrebujejo čas za sprostitvev, umiritev in počitek, razvedrilo, zabavo ter socialno in osebno izpolnitev. Raziskave na različnih vzorcih mladih v Sloveniji kažejo, da so najpogostejši načini preživljanja prostega časa med slovensko mladino pasivni – gledanje televizije, poslušanje glasbe, delno lahko zraven štejemo tudi druženje s prijatelji (klepetanje, pohajkovanje). Bolj aktivne in ustvarjalne prostočasne dejavnosti so relativno manj razširjene in pogoste. V zvezi s preživljanjem prostega časa izpostavljam naslednje “pasti”: 1) prevlada medijsko usmerjanih in potrošniško oblikovanih pasivnih, nekreativnih prostočasnih vzorcev, 2) komercializacija prostočasnih aktivnosti ustvarja neenakosti in izključenosti, 3) vse več mladih se v prostem času zateka v individualno zasebnost svoje družine, kar je problematično za mlade, ki eksistencialnih, emocionalnih in drugih družinskih opor nimajo na razpolago, 4) vse večji poudarek na strateški “izrabi” prostega časa za nabiranje kompetenc, certifikatov, namensko oblikovanje telesa itd. prispeva k

večjim obremenitvam in dodatnemu stresu, 5) brezposelni in učno neuspešni mladi svoj čas pogosteje preživljajo pasivno, kar ne vodi do kreativnega soočanja s problemi. K bolj kreativnemu in dejavnemu preživljanju prostega časa mlade lahko usmerjajo mladinski klubi in centri, ki poleg široke palete možne ponudbe predstavljajo tudi prostor avtonomnega druženja, vrstniškega združevanja in s tem generacijske solidarnosti.

Ključne besede: mladi, prosti čas, pasivnost, raziskave mladine, mladinski centri.

Abstract

Activities of the young being increasingly diverse and competitive, they nowadays – more than ever before – need sufficient time for relaxation, rest, entertainment, as well as for social and personal fulfillment. Research studies on different samples of the young in Slovenia show that the most frequent ways of spending free time amongst the Slovene youth are distinctly passive – watching TV, listening to music, partly also associating with friends (chatting, strolling around). More active and creative leisure activities are less frequent and popular. I would expose the following »traps«, related to leisure time: 1) the prevalence of media-directed and consumer-based passive, non-creative free time patterns, 2) commercialization of leisure activities generating inequality and exclusion, 3) increasing number of young people resorting to the individual privacy of family life in their free time; this might be a problem for the young who lack such existential, emotional and family support, 4) the increasing emphasis on the strategic »use« of free time for the acquisition of different competences, certificates, for fitness, etc., which in turn contributes to additional stress and burdens, 5) unemployed young with

poor school success especially tend to passive forms of free time spending, which prevents them from tackling their problems in a creative way. Youth clubs and centers can be the ones stimulating the young towards more creative and active free time spending; apart from offering a wide spectrum of events, they also provide space for autonomous associating, group activities and generational solidarity.

Key words: *youth, leisure time, passivity, youth research, youth centers.*

Uvod

Prostočasne aktivnosti mladih¹ v zahodnih družbah so bile pogosto predmet raziskav. Sociologi se že od druge svetovne vojne dalje ukvarjajo z vprašanjem, kako mladi preživljajo čas, ko niso v šoli ali na trgu dela, in kako procesi modernizacije vplivajo na prostočasne dejavnosti. Definiranje prostega časa sploh ni enostavno opravilo, saj ne gre le za skupek aktivnosti ali razporeditev časa, ampak ga vsakdo definira glede na lastno percepcijo šolskih in službenih zahtev, vsakodnevnih obveznosti, odgovornosti v družini, plačanega dela. Še najpogosteje se ga definira kot nedelovni čas, čas zase, za predah, zabavo, umiritev in počitek; čas, ko lahko počneš, kar želiš, po lastni izbiri oz. ko se ukvarjaš z aktivnostmi, ki nudijo raznolikost, razvedrilo, sprostitev, socialno in osebno izpolnitev. V modernih družbah se prosti čas na račun skrajševanja delovnikov in podaljševanja življenjske dobe vse bolj podaljšuje.

Odrasli zaposleni ljudje prosti čas vse pogosteje uporabijo za lastno regeneracijo, za kompenzacijo identitetnih izgub in razreševanje konfliktov, ki nastajajo v drugih sferah življenja, za druženje in vzdrževanje socialnih mrež (Ule, 2000: 62). Ta čas

¹ Evropske vladne politike definirajo mladino kot družbene skupine različnih starostnih razponov, večinoma med 15 in 25–30 let. Po definiciji Evropske unije in Sveta Evrope so mladi starostna skupina med 13. in 30. letom, po definiciji Organizacije združenih narodov pa med 15. in 24. letom. Slovenska mladinska politika definira mladino kot starostno skupino med 14. in 27. letom.

je nujno potreben, da ljudje vzdržimo napetosti v drugih sferah. To velja v veliki meri tudi za mlade, ki še niso zaposleni, saj so zaradi storilnostnih pritiskov šolanja tudi njihovi horizonti vse bolj raznovrstni, kompetitivni, obremenilni in frenetični. Ravnotežje med prostim in delovnim časom (tudi časom, prebitim v šoli, in časom za pripravo na šolo) se zaradi zahtevnosti ter spremenljivosti dela in šolanja vse bolj ruši. Večeri in vikendi niso več povsem prosti, dodatno izobraževanje postaja vseživljenjska stalnica in zahteva intrinzično motivacijo.

Prosti čas velja tudi za čas, ko mladi lahko odkrivajo in razvijajo individualna zanimanja, osebno identiteto ter se z eksperimentiranjem preizkušajo v različnih socialnih vlogah. Raziskovalci mladine v Evropi in ZDA so pokazali, da prostočasne možnosti mladim omogočajo razvoj različnih življenjskih stilov in potrošniških vzorcev (Furlong in Cartmel, 1997; Hendry idr., 1996), med katerimi najdemo tudi take, ki se upirajo prevladujočim kulturnim vzorcem. Udejstvovanje mladih v prostem času je v preteklosti, zlasti v sedemdesetih, neredko vodilo v nastanek različnih mladinskih skupin in mladinskih subkultur. Prosti čas je pomembno prispeval k osnovanju mladosti kot samostojnega življenjskega obdobja in k sociokulturnemu osamosvajanju mladih (Ule, 1996: 79). Uletova (1996) trdi, da obstaja med mladinsko (sub)kulturo in prostim časom mladih tesna povezava. Mladinske subkulture resnično zaživijo šele v prostem času, a ustvarjanje mladinske scene in stilov je obenem povzročilo preseganje delitev na delovni/šolski in prosti čas.

Prostočasne dejavnosti pomembno vplivajo na razvoj mladih ravno zato, ker imajo mladi v tem času ponavadi več avtonomije kot v drugih dnevniških aktivnostih. Številne empirične študije dokazujejo, da je aktivno preživljanje prostega časa povezano s pozitivnimi razvojnimi rezultati, npr. z boljšim šolskim uspehom, prilagodljivostjo, boljšim mentalnim zdravjem (Coatsworth idr., 2005). Te aktivnosti dajejo občutke kompetentnosti in samorealizacije. Bjarnadottir (2004) na podlagi intervjujev z islandskimi adolescenti in adolescentkami ugotavlja, da prostočasne dejavnosti prispevajo k štirim dimenzijam kompetentnosti: 1) k zunanji osebni oz. praktični kompetentnosti (fizično in kognitivno znanje, obvladovanje nečesa konkretnega), 2) notranji osebni oz. emocionalni kompetentnosti (npr. samonadzor), 3) zunanji socialni kompetentnosti (socialne veščine) in 4) notranji osebni

kompetentnosti (sposobnost refleksije). Dosledna prostočasna participacija je tudi preventiva pred kriminalnimi dejanji in depresivnimi razpoloženji. Seveda pa določene aktivnosti (npr. obiskovanje lokalov, koncertov, športnih prireditev) vodijo k višjim stopnjam pitja alkohola in delinkventnosti (prav tam). Svet Evrope je tako izdal celo priporočilo, da naj bi javni in zasebni sektor ter nevladne organizacije državljane vzgajali h konstruktivnemu preživljanju prostega časa (Recommendation 1717, 2005).

Preživljanje prostega časa

Mladi seveda niso homogena skupina, zato so med njimi precejšnje razlike tudi v načinih preživljanja prostega časa². Na prostočasne dejavnosti vplivajo raznovrstni dejavniki, kot so motivacija, potrebe, kompetentnost, starost, spol, družbeni sloj, kupna moč, mobilnost, legalne in starševske omejitve itd. Različne študije so prostočasne dejavnosti mladih skušale strukturirati s pomočjo faktorске analize. Faktorizacija kaže strukturiranost prostega časa po neodvisnih dimenzijah. Raziskava na vzorcu 13- do 20-letnih Britancev (Hendry idr., 1996: 43) je izpostavila naslednje dimenzije preživljanja prostega časa: 1) aktivno ukvarjanje s športom in drugimi organiziranimi aktivnostmi, 2) uporaba športnih možnosti v soseski (npr. košarkaškega igrišča), 3) obiskovanje lokalov in konzumiranje alkohola, 4) obiskovanje prijateljev in obiski prijateljev, 5) udeležba na različnih prizoriščih mladinsko usmerjene kulture (npr. disko in glasbeni klubi), 6) pasivno spremljanje športa, 7) obiskovanje kina in zabavnih prireditev, 8) postopanje po cesti. Uletova (1995) je z raziskavo na srednješolski mladini v Sloveniji prišla do naslednje konfiguracije faktorškega prostora: 1) druženje, pogovori z vrstniki, 2) glasbeno-umetniška ustvarjalnost mladih, 3) pisna in bralna produkcija mladih, 4) prosti čas s starši in sorodniki, 5) ukvarjanje s športom, 6) lenarjenje, 7) delo z računalnikom in gledanje informativnih oddaj na televiziji.

² Zaradi številnih dejavnikov, ki so delovali na razvoj mladine v razvitih družbah, zlasti pa zaradi vse bolj univerzalnih in vseživljenjskih učno-izobraževalnih procesov, ki vedno bolj zajemajo vse generacije ljudi, in zaradi drugačnih zahtev trga postaja potreba po starostnem segmentiranju družbe na mlade in odrasle v zadržem času celo vse manj aktualna (Ule in Renner, 1998: 8).

Raziskave na različnih vzorcih mladih v Sloveniji kažejo, da največ mladih preživlja relativno največji delež prostega časa s prijatelji oz. prijateljicami in partnerji oz. partnericami (npr. Ule, 1995; Ule, 1996; Ule, 2000; Ule in Kuhar, 2002; Eurobarometer 2003.1; Ule in Rener, 1998; Gril, 2004; Žavbi in Vipavc - Brvar, 2004).³ Naštete raziskave kažejo, da so med najpogostejšimi prostočasnimi dejavnostmi različnih starostnih kategorij mladih in mladih iz različnih okolij (slovenskega na splošno in ljubljanskega oz. ljubljanskega z okolico) še gledanje televizije, poslušanje glasbe, pa tudi ukvarjanje s športom. Precej mladih tudi hodi v kino, gledališče ali na koncerte, na sprehod ali se ukvarjajo z računalnikom. Najosnovnejši vpogled v načine preživljanja prostega časa mladih med 15. in 24. letom daje raziskava Eurobarometer 2003.1., ki je bila izvedena v državah,⁴ ki so bile pred 1. majem 2004 še kandidatke za vstop v Evropsko unijo (glej tabelo 1).

Tabela 1: Ali se v prostem času običajno ukvarjate s katero od naštetih dejavnosti?

Dejavnost	%
druženje s prijatelji	84
gledanje televizije	77
poslušanje glasbe	75
šport	71
obisk kina, gledališča ali koncertov	62
sprehod, vožnja z avtom, kolesarjenje	60
uporaba računalnika, video iger, spleta itd.	58
pomoč doma	50
branje	44
nakupovanje	44
ples	24
honorarno delo	21
dejavnosti tipa "naredi sam"	15
igranje inštrumenta	14
pomoč ljudem, prostovoljno delo itd.	11
slikanje	9

Vir: Eurobarometer 2003.1, reprezentativni vzorec 15- do 24-letnikov.

³ Naštete raziskave so bile opravljene na naslednjih vzorcih: na dijaškem leta 1993 (Ule, 1995); na vzorcu študentov in študentk Univerze v Ljubljani in Univerze v Mariboru leta 1995 (Ule, 1996); leta 2000 na reprezentativnem

Na način preživljanja prostega časa statistično najbolj značilno vplivata spol in starost anketiranih. Dejavnosti, s katerimi se ukvarja znatno večji delež anketirank kot anketirancev, so: branje, nakupovanje, ples, pomoč doma. Obratno, torej večji delež anketirancev, se ukvarja z naslednjimi dejavnostmi: šport, delo z računalnikom, honorarno delo. Očitno se pristočasne dejavnosti delijo na tradicionalistično bolj ženske in bolj moške. Podatki Eurobarometra 2003.1 kažejo tudi, da s starostjo upada delež tistih, ki se ukvarjajo s športom, računalnikom, igranjem inštrumenta, slikanjem in plesom, narašča pa delež mladih, ki honorarno delajo ter obiskujejo kino, gledališče in hodijo na koncerte. Velikost naselja, kjer živijo (ruralno, manjše ali večje mesto) statistično najbolj vpliva na pogostost obiskovanja kina, gledališča ali koncertov. Razumljivo je, da mladi iz večjih urbanih krajev pogosteje hodijo na tovrstne kulturne prireditve, saj jim mestna infrastruktura to omogoča. Na način preživljanja prostega časa pomembno vpliva še študentski status. Študentje in študentke več berejo, več se ukvarjajo z računalniki in športom ter pogosteje obiskujejo kulturne prireditve kot ostala mladina.

Podatki Eurobarometra 2003.1 dajejo vpogled tudi v aktivno sodelovanje v organizacijah (glej tabelo 2), kar lahko vsaj pogojno štejemo k pristočnim dejavnostim. V Sloveniji (poleg Slovaške) je med nazadnje priključenimi članicami Evropske unije najnižji delež mladih (tj. tretjina), ki izjavljajo, da aktivno ne sodelujejo v kakšnem klubu ali organizaciji – torej je kar dve tretjini mladih vključenih v različne organizacije. Največ organizirane mladine je v športnih klubih in zvezah. Delež mladih v mladinskih organizacijah znaša slabo osmino 15- do 24-letnikov. Po desetino oz. slabo desetino mladih najdemo v klubih, ki povezujejo ljudi na podlagi hobijev (zbirateljstva, računalništva itd.), v kulturnih oz. umetniških in verskih organizacijah. Relativno malo mladih je vpetih v

vzorcu mladih v Sloveniji, starih med 16 in 29 let (Ule in Kuhar, 2002); na slovenskih mladih med 15. in 24. letom (Eurobarometer 2003.1); na učencih osmih razredov in drugih letnikov ljubljanske občine (Rener in Ule, 1998); na vzorcu ljubljanske mladine med 12. in 26. letom (Gril, 2004) ter med 12- do 17-letnimi mladimi iz Ljubljane z okolico (Žavbi in Vipavc Brvar, 2004).

⁴ Eurobarometer 2003.1 je bil izveden v naslednjih državah: Ciper, Češka, Estonija, Madžarska, Latvija, Litva, Malta, Poljska, Slovaška in Slovenija.

dobrodelne in naravovarstvene organizacije, še manj pa v sindikate in politične stranke, organizacije za varstvo človekovih pravic ter združenje potrošnikov.

Tabela 2: Aktivno sodelovanje v organizacijah.

Organizacija	%
v nobenem klubu ali organizaciji	33
športni klubi, zveze	25
mladinske organizacije (taborniki, mladinski klubi)	14
klubi/združenja, ki povezujejo ljudi s podobnimi hobiji/interesi (zbiralsko društvo, "fan klubi", računalniški krožki)	10
kulturne ali umetniške organizacije	9
verske ali župnijske organizacije	8
socialna pomoč ali dobrodelne organizacije	5
drugi klubi in organizacije	5
organizacije za varstvo narave, živali, okolja	4
sindikati ali politične stranke	2
gibanja ali organizacije za varstvo človekovih pravic	2
združenja potrošnikov	1

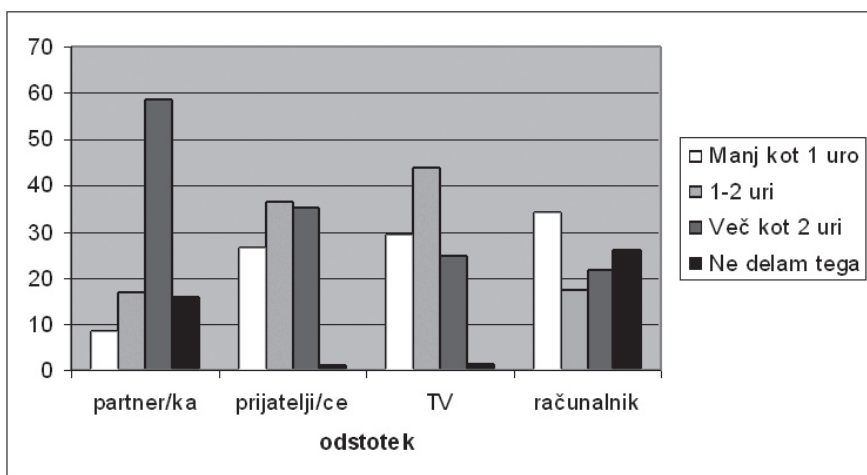
Vir: Eurobarometer 2003.1, reprezentativni vzorec 15- do 24-letnikov.

Glede aktivnosti sodelovanja v naštetih organizacijah spol pomembno vpliva le na vključenost v športne klube, v katerih sodeluje vsaj dvakrat več fantov kot deklet. Vključenost v organizacije se v povprečju zmanjšuje s starostjo, le delež mladih, vključenih v sindikate, politične stranke in združenje potrošnikov, se s starostjo rahlo viša. Študentski status vpliva tudi na sodelovanje v organizacijah. Študentje so pogosteje aktivni v mladinskih organizacijah, športnih klubih in organizacijah, ki povezujejo ljudi s podobnimi hobiji. Na aktivnost v različnih tipih organizacij statistično značilno vpliva velikost kraja bivanja. Mladi iz ruralnih okolij so pogosteje aktivni v verskih ali župnijskih organizacijah ter manj v športnih in tistih organizacijah, ki povezujejo ljudi s podobnimi hobiji.

Koliko prostega časa pa mladim zapolnjujejo posamezne aktivnosti? Raziskava Mladina 2000 (glej graf 1), izvedena na reprezentativnem vzorcu mladih med 16. in 29. letom, je pokazala, da mladi daleč največ prostega časa v običajnem delovniku porabijo za druženje s partnerjem/partnerico in prijatelji/

prijateljicami (glej tudi Ule in Kuhar, 2002). Skoraj 80 odstotkov jih porabi za druženje najmanj eno do dve ali celo več kot dve uri na dan. Televizijo skoraj polovica gleda uro do dve na dan, četrtnina pa celo več kot dve uri. Tudi druge raziskave opozarjajo, da mladi pred televizijskim zaslonom prebijejo veliko časa (glej npr. Dolničar in Nadoh, 2004). Z računalnikom se približno štiri desetine mladih ukvarja vsaj uro do dve ali več kot dve uri dnevno, še vedno pa več kot četrtnina 16- do 29-letnikov izjavlja, da tega sploh ne počnejo.

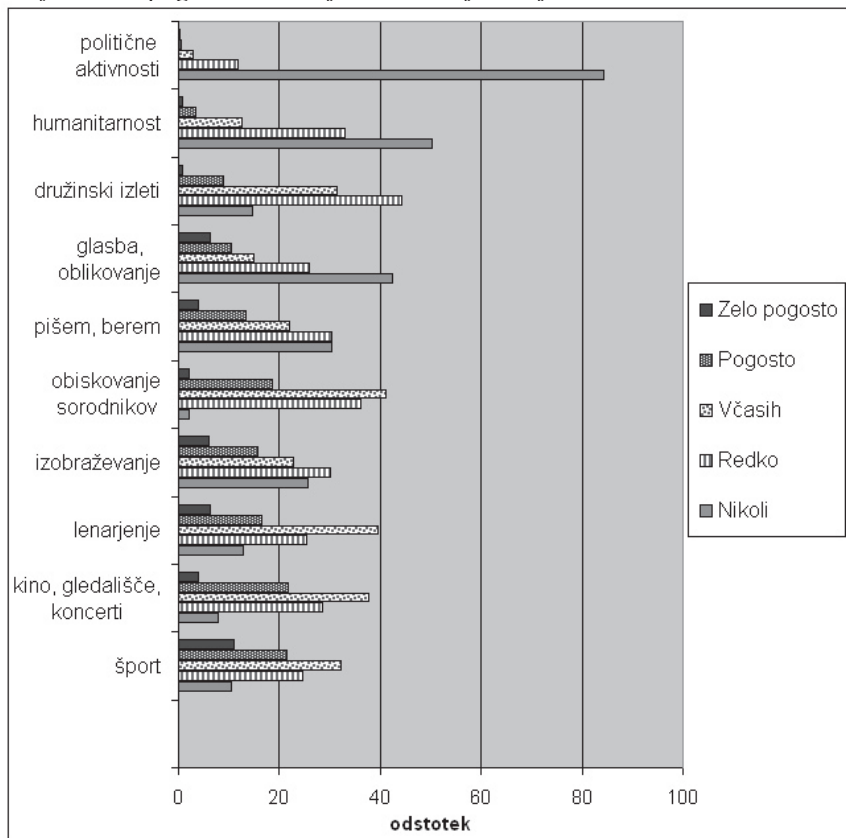
Graf 1: Koliko časa porabiš za našteje dejavnosti v običajnem delovnem dnevu?

Vir: Raziskava Mladina 2000, reprezentativni vzorec 16- do 29-letnikov.

Raziskava Mladina 2000 daje tudi natančnejši vpogled v pogostost ukvarjanja z določenimi dejavnostmi (glej graf 2). Deleži mladih, ki se pogosto ali zelo pogosto ukvarjajo s posameznimi dejavnostmi, so v povprečju nizki. Najvišji so pri ukvarjanju s športom in obiskovanju kulturnih prireditev, izrazito nizki so pri političnih aktivnostih in humanitarnosti, pešata tudi branje in pisanje. Raziskava Mladina 2000 prikaže dejavnosti mladih, ki so že zaposleni. Za zaposlene je posebej značilno več izletov, manj ukvarjanja z glasbo, športom, manj obiskovanja kina, gledališča in koncertov ter manj lenarjenja. Njihov prosti čas je bolj strukturiran.

Graf 2: Kako pogosto se ukvarjaš z naslednjimi dejavnostmi?

Vir: Raziskava Mladina 2000, reprezentativni vzorec 16- do 29-letnikov.

Bolj poglobljen vpogled v prostočasne dejavnosti mladih daje raziskava o prostem času mladih v Ljubljani (Gril, 2004). Grilova je na vzorcu 2000 mladostnikov od 12. do 26. leta izvedla anketo z vprašanji pretežno odrtega tipa. Čeprav je bila raziskava izvedena v Ljubljani, veljajo nekateri ugotovitve verjetno tudi za druga, zlasti urbana naselja. Analiza odgovorov kaže, da z naraščajočo starostjo upada vključevanje mladostnikov v organizirane prostočasne dejavnosti. Le šestina mlajših mladostnikov – osnovnošolcev – ne obiskuje nobenega krožka (17,4 %). Ostali osnovnošolci povprečno obiskujejo po dva krožka, od tega najpogosteje krožek tujega jezika. Sledijo košarka, verouk, ples, glasbena šola, odbojka, pevski zbor in nogomet. Sodelovanje v organiziranih dejavnostih pade ob prehodu

iz osnovne v srednjo šolo. Obenem je ponudba krožkov v osnovnih šolah večja kot v srednjih.

Več kot dve petini srednjih mladostnikov – srednješolcev – (44,2 %) ne obiskuje nobenega krožka ali druge organizirane prostočasne dejavnosti. Ostali srednješolci povprečno obiskujejo en krožek do dva (srednja vrednost je 1,47). Približno osmina srednješolcev hodi v fitnes ali na aerobiko. Enak delež jih je vključenih v glasbeno skupino ali pevski zbor. Nekoliko manj se jih kot izvenšolsko dejavnost uči tuji jezik. Med starejšimi mladostniki jih skoraj dve petini (38,7 %) ne obiskuje nobene organizirane prostočasne dejavnosti, ostali pa povprečno obiskujejo eno do dve organizirani dejavnosti (povprečje znaša 1,40). Četrtnina starejših mladostnikov obiskuje fitnes ali aerobiko, šestina jih dela kot prostovoljci, osmina jih pleše. Nekoliko manj kot desetina jih je vključenih v glasbeno skupino ali pevski zbor, tak delež jih deluje tudi v raznih društvih. Ostalih organiziranih dejavnosti ali krožkov se starejši mladostniki udeležujejo v manj kot 6 % primerov (prav tam, 7).

Ta analiza potrjuje, da se mladi vseh starosti v prostem času najpogosteje ukvarjajo s športom, poslušajo glasbo in gledajo televizijo ter se družijo s prijatelji. Iz mlajšega v srednje mladostništvo se povečuje delež časa, ki ga mladostniki preživijo s prijatelji, zmanjša pa se delež časa, ki ga preživijo z družino. Delež samostojno preživetega prostega časa se s starostjo mladostnikov ne spreminja. To kaže, da postajajo s starostjo prijatelji vse pomembnejši (prav tam, 9). Mladostniki vseh starostnih skupin se s prijatelji večinoma pogovarjajo, šalijo, družijo, zabavajo in predajajo užitek (ob pijači, cigaretah, drogah). Skupaj s prijatelji hodijo v kino, na šport, po lokalih, na sprehode ali pohajkujejo po mestu. Skupaj se tudi igrajo in ustvarjajo (prav tam, 10).

V raziskavi, ki sta jo Žavbijeva in Vipavc-Brvarjeva izvedli na reprezentativnem vzorcu osnovnošolcev in srednješolcev Ljubljane z okolico, najdemo podatek o tem, kako pogosto se mladi ukvarjajo s prostovoljnimi deli, kar je v družbenem in tudi individualnem smislu ena pomembnejših prostočasnih dejavnosti. S prostovoljnimi deli se v ljubljanski občini z okolico ukvarjajo štirje odstotki mladih med 12. in 17. letom. Težnja po sodelovanju v projektih prostovoljnega dela je visoka, saj je 46 anketirancev izrazilo takšno željo. Do primerljivih rezultatov sta z raziskavo na vzorcu ljubljanskih osnovnošolcev in srednješolcev prišli tudi Uletova in Renerjeva

(1998: 33). Žavbijeve in Vipavc-Brvarjeve sta mladostnike, ki že sodelujejo v prostovoljnih dejavnostih ali bi sodelovali, povprašali, kdo organizira prostovoljno delo. V 36 odstotkih jih organizira šola, v 20 odstotkih nevladna organizacija, v 6 odstotkih Cerkev. Med druge ustanove vprašani umeščajo dom za ostarele, gasilce, bivšo šolo, društvo za zaščito živali, klub ali pa sami sebe oz. prijatelje (Žavbi in Vipavc - Brvar, 2004: 75, 76). Dejavnosti, v katerih bi mladi najraje sodelovali ali že sodelujejo, so urejanje prostorov za zabavo, pomoč vrstnikom/vrstnicam pri težavah in pri učenju.

Kje pa se mladi najpogosteje zbirajo? V Ljubljani so zbirališča mlajših mladostnikov (12- do 14-letnikov) v glavnem ulice in dvorišča, starejši mladostniki (19 do 26 let) se večinoma zbirajo v lokalih, srednji mladostniki (15 do 18 let) pa se pogosto zbirajo tako na ulicah kot v lokalih (Gril, 2004: 11). Za starejše mladostnike se razširijo tudi možnosti obiskovanja različnih javnih prostorov (npr. kulturnih), ki so mlajšim, pa tudi srednjim mladostnikom bolj ko ne nedostopni (omejitve s strani staršev, finančne in programske omejitve). Z višjo starostjo upada pogostost športnih dejavnostih med prijatelji, narašča pa pogostost obiskovanja kina. Grilova trdi, da z naraščajočo starostjo upada pasivno preživljanje prostega časa, pogostejše postajajo aktivne oblike: več jih obiskuje kulturne prireditve, več jih bere ter hodi na izlete in zabave. Približno enako mladostnikov vseh starosti pa se vsakodnevno družijo s prijatelji in se ukvarja s športom ter občasno umetniško ustvarja (prav tam, 8).

Z naraščajočo starostjo med mladimi narašča nezadovoljstvo s preživljanjem prostega časa, čeprav ostaja pod mejo 5 % tudi pri skupini starejših mladostnikov. Mladostniki vseh starosti so večinoma zadovoljni s porabo svojega prostega časa v družini, s prijatelji in samostojno. Mlajši in starejši mladostniki so večinoma zadovoljni tudi s sodelovanjem v klubih in društvih, medtem ko si večina srednjih mladostnikov želi v njih sodelovati več časa. Takega mnenja je tudi okoli 40 % mlajših in starejših mladostnikov (prav tam, 9), tudi pri skupini starejših mladostnikov pa ostaja delež tistih, ki si organiziranih dejavnosti želijo, nekoliko večji od deleža onih, ki si tega ne želijo. Ne glede na starost si mladi v Ljubljani želijo več športa, umetnosti, izletov, potovanj in zabave. Srednji in starejši mladostniki si želijo pogosteje obiskovati kulturne prireditve in več javnega dogajanja kot mlajši ter bolj pogrešajo družabne prostore za mladino. Mlajši in srednji mladostniki pogosteje pogrešajo urejena športna igrišča kot starejši, srednji mladostniki pa si bolj kot drugi

dve skupini želijo več lokalov, diskotek ali zabavišč (prav tam, 13, 14). Glede na to, da take želje izraža ljubljanska mladina, lahko sklepamo, da je v manjših mestih zaradi manjše ponudbe še več povpraševanja po teh prostorih.

Tudi Uletova in Renerjeva (1998) sta z anketo med ljubljanskimi učenci osmih razredov osnovnih šol in drugih letnikov različnih srednjih šol ugotavljali, kakšen je razkorak med dejanskimi prostočasnimi aktivnostmi mladih in zelenimi dejavnostmi. Anketirani so morali sami napisati eno dejavnost, s katero se v prostem času največ ukvarjajo, in eno dejavnost, s katero bi se ukvarjali, če bi imeli možnosti. Odgovori mladih so bili presenetljivi – avtorici večjega razkoraka med obstoječim in zaželenim nista našli pri nobeni dejavnosti razen pri ukvarjanju z ekstremnimi športi. To željo interpretirata kot “fantazijski adrenalinski izlet” (prav tam, 30, 31). Malo verjetno je, da imajo mladi maksimalne možnosti za realizacijo prostočasnih želja, bolj verjetno je, da je problematična sama artikulacija želje (prav tam). Na vprašanje, katere ovire mladim nasploh onemogočajo, da bi se ukvarjali s tistim, s čimer si želijo, so naštevali zlasti pomanjkanje časa zaradi učenja in domačih nalog ter pomanjkanje denarja (prav tam).

K različnim dejavnostim mlade pritegnejo prijatelji ali možnost navezovanja novih stikov. Poleg tega vpliva na to, ali se bodo začeli ukvarjati z dejavnostjo, ocena koristnosti dejavnosti za nadaljnje življenje in to, da se lahko pri dejavnosti prosto izražajo (Gril, 2004: 9). V raziskavi Žavbijeve in Vipavc-Brvarjeve pa anketirani 12- do 17-letniki večinoma izjavljajo, da se za organizirano prostočasno dejavnost odločijo na podlagi splošnega vzdušja, le dobra četrtina se odloča na podlagi skupine ali drugih udeležencev, petina pa na podlagi programa. Način dela, želje staršev, nagrade, vodja krožka in možnost o soodločanju so po podatkih sodeč manj pomembni dejavniki za vključitev v neko prostočasno aktivnost (Žavbi in Vipavc-Brvar, 2004: 72). V raziskavi omenjenih avtoric so anketiranci podali tudi oceno, kako prostočasne dejavnosti vplivajo na določene vidike njihovega življenja in osebnosti. Dijaki in učenci ocenjujejo, da znanje, ki ga pridobijo v prostočasnih aktivnostih, na šolsko udejstvovanje ne vpliva izrazito. Omenjene dejavnosti najbolj vplivajo na znanje, ki jim pride prav v življenju, in na njihovo samozavest, pa tudi na spretnost komuniciranja. Najmanj vpliva pa imajo te dejavnosti po mnenju anketiranih na njihovo kritičnost do sveta.

“Pasti” pri preživljanju prostega časa

V zvezi s preživljanjem prostega časa mladih velja opozoriti na nekaj “pasti”. Kot prvo izpostavljam prevlado medijsko usmerjenih in potrošniško oblikovanih pasivnih, nekreativnih prostočasnih vzorcev, torej *komercializacijo prostega časa*. Sodobna množična kultura spodbuja prostočasne aktivnosti, kot so neselektivno gledanje televizije, nakupovanje, branje lahkega čtiva, obsedenost z igrami, promiskuitetna seksualnost, opijanje – skratka dejavnosti, ki naj bi omogočile “izklop”. Mladi navdušeno sprejemajo nove televizijske programe in popularno glasbo. Tovrstno “zabijanje” časa ponavadi zgolj pomaga pozabiti vsakodnevne napetosti in stiske ter ne prinaša dolgoročnega zadovoljstva. Če mladi samo absorbirajo pripravljene (komercializirane) vsebine, pri tem niso izvorni in ne razvijajo svojih kreativnih potencialov. Določena količina pasivno preživetega prostega časa seveda ni problematična sama po sebi, saj vsakdo potrebuje nekaj takega časa za popolno sprostitev. Problem je, ko se taki vzorci preživljanja časa spremenijo v navado, saj takrat vplivajo na kakovost življenja v celoti: na odnos do dela, družine in življenja nasploh (Ule, 2000: 68). Take oblike najmanj prispevajo k ugodni samopodobi.

Komercializacija prostočasnih aktivnosti ustvarja dodatne socialne *neenakosti in izključenosti*. Številne industrije nenehno proizvajajo izdelke, storitve, dejavnosti, s katerimi želijo napolniti prosti čas mladih. Tudi zametki novih stilov (npr. glasbenih) se takoj skomercializirajo. Z modnimi stili, elektroniko itd. vzdržuje potrošniška družba nadzor nad prostim časom mladih. Ker mladi zaradi trenda na otroke usmerjenih družin razpolagajo z znatnim deležem družinskega proračuna, si lahko sestavijo prostočasne biografije po lastni izbiri (Zeijl idr., 2001). Tisti, ki pa si zaradi slabega materialnega stanja različnih prostočasnih izdelkov in aktivnosti ne morejo privoščiti (npr. obiska kinopredstave, lokalov, vodene telovadbe, novih računalniških tehnologij itd.), se pogosto počutijo prikrajšani. Mladi iz družin višjega sloja imajo več možnosti, da izkoristijo poučne izkušnje, ki jih nudijo številne prostočasne dejavnosti, zlasti organizirane. Poleg tega se lahko bolje izurijo v obvladovanju sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij, kar je v zadnjih desetletjih pomemben del neformalnega učenja.

Kot tretjo “past” izpostavljam tendenco k strateški “izrabi” oz. “koriščenju” prostega časa za pridobivanje različnih kompetenc, certifikatov, namensko oblikovanje telesa itd. – vse te dejavnosti naj bi prispevale k boljšemu socialnemu položaju oz. k večji kompetitivnosti na številnih področjih. Če postanejo prostočasne dejavnosti podobne učnim uram, se prostočasna sfera ne loči od drugih sfer; čas, ki naj bi pomagal “napolniti baterije”, postaja storilnostno naravnan in vir stresa namesto oddiha. Bolj kot naj bi prosti čas pomembno sodoločal življenjske priložnosti mlade osebe v prihodnosti, v slabšem položaju so mladi, katerim starši ne morejo nuditi primerljive količine časa, denarja in energije oz. katerih starši zaradi pomanjkanja finančnega in kulturnega kapitala nimajo izoblikovane predstave o prostočasni dejavnosti svojih otrok. Prostočasni kapital mladih iz nižjih družbenih slojev je tako nižji (Zeijl idr., 2001: 381).

V prostem času se vse več mladih zateka v individualno zasebnost – med domače štiri stene in v virtualne svetove. Doma, ne pa v vrstniških skupinah, se počutijo najbolj varni (Ule, 2000: 66). Tudi velik delež staršev, zlasti starši mlajših mladostnikov in deklet, meni, da je preživljanje prostega časa doma varno, zabave izven doma pa tvegane (Livingstone, 2005). Starši zato podpirajo privatizirano, medijsko narekovano preživljanje prostega časa. Družina je poleg tega pomemben ponudnik prostočasni socialnih in emocionalnih opor, kar je problematično za mlade, ki teh opor nimajo na razpolago.

Poudariti velja še, da brezposelni in učno neuspešni mladi svoj čas pogosteje preživljajo pasivno (Gril, 2004). Podatki kažejo, da večji delež neuspešnih kot drugih osnovnošolcev ne obiskuje nobenega krožka. V neorganiziranem prostem času je večji delež neuspešnih osnovnošolcev pogosto pasiven (gledajo TV, poslušajo glasbo), manjši delež kot vrstnikov pa se ukvarja z računalniki. Večji delež neuspešnih srednješolcev kot vrstnikov ne obiskuje nobenega krožka ali druge organizirane dejavnosti. Večji delež neuspešnih srednješolcev kot vrstnikov hodi na zabave in v diskoteke. Večji delež jih tudi kadi, pije alkoholne pijače ali preizkuša droge, prav tako jih večji delež kot vrstnikov tudi igra košarko in nogomet. Manjši delež neuspešnih srednješolcev kot vrstnikov v prostem času bere in dela z računalnikom. Od brezposelnih mladih polovica ne obiskuje nobene organizirane dejavnosti v prostem času, kar je

več kot med starejšimi mladostniki. Več brezposelnih kot drugih starejših mladostnikov preživlja prosti čas pasivno, več jih tudi hodi na izlete, manj se jih rekreativno ukvarja s športom in obiskuje kulturne prireditve, manj jih tudi bere. Brezposelni so v splošnem manj pripravljeni sodelovati v klubih in društvih, manj si želijo biti tudi s prijatelji, obenem pa se čutijo osamljeni (prav tam, 15, 16).

Pasivno preživljanje prostega časa ne vodi do kreativnega soočanja s problemi, kvečjemu do še večje socialne izključenosti. Seveda ni jasno, kaj je vzrok in kaj posledica. Občutki nezadovoljstva zaradi slabega uspeha ali brezposelnosti lahko pasivizirajo osebo tudi v prostem času ali pa pasivno preživljanje prostega časa ni zgolj posledica problemov na drugih področjih, temveč samostojen vzrok, ki vpliva tudi na preostale življenjske izbire in udejstvovanja. Aktivno preživljanje prostega časa, npr. športni trening, ni povsem enostavno, saj zahteva disciplino in kompetentnost, pogosto pa tudi denar in čas, ki ga ravno tem kategorijam mladih najbolj primanjkuje.

Sklepi

Najbolj razširjene in najpogostejše oblike preživljanja prostega časa mladih različnih starosti, spolov in kraja bivanja so pretežno pasivnega značaja – klepetanje in pohajkovanje s prijatelji, gledanje televizije, poslušanje glasbe. Omejene so na druženje in množično kulturo, torej gre za individualno zasebniški način preživljanja prostega časa. Deleži mladih, ki se ukvarjajo z organiziranimi dejavnostmi, ki terjajo vsaj nekaj discipline in napora, kljub temu niso nizki. Okoli dve tretjini slovenske mladine sta vključeni v organizacije z različno pristočasno ponudbo (zlasti športno) oz. obiskujeta krožke. Relativno manj pogosti so obiskovanje kulturnih prireditev, umetniška ustvarjanja, pristočasno branje itd. Na način preživljanja prostega časa med drugim pomembno vplivajo spol, starost, kraj bivanja, status (npr. študentski, brezposelnost). Ob omenjenih najpogostejših načinih preživljanja prostega časa, ki se glede na te spremenljivke bistveno ne razlikujejo, se druge pristočasne dejavnosti delijo na bolj moške (šport, ukvarjanje z računalnikom) in bolj ženske (nakupovanje, branje, ples, pomoč doma). S starostjo je nižji delež tistih, ki so vključeni v organizirane

prostočasne dejavnosti, več jih obiskuje kulturne prireditve. Obiskovanje kina, gledališča, koncertov itd. je pogostejše tudi med mladimi iz večjih urbanih središč in med študenti. Slednji aktivneje preživljajo prosti čas od preostale mlade populacije. Ravno nasprotno pa so brezposelni najmanj aktivni v prostem času.

Želje mladih po bolj raznovrstnih prostočasnih dejavnostih niso izrazite. Mladim očitno po eni strani pretežno ustreza manj zahtevno, neangažirano, neustvarjalno, skratka neplodno preživljanje prostega časa. To lahko razumemo kot željo po "odklopu", po regeneraciji zaradi občutkov preobremenjenosti na drugih področjih (predvsem v šoli). Meje lastne družine, prijateljskega kroga in množične kulture se (veliki večini) zdijo najbolj varne. Tovrstna globalna pasivnost krepí socialno in politično marginalizacijo mladih ter njihovo odvisnost od staršev oz. odraslih. Preprečuje jim kreativno pripravo na prihodnost, razvijanje talentov, politično udejstvovanje ter jih odmika od psihološke in socialne zrelosti.

Po drugi strani je v zadnjem času vse pogosteje v središču pozornosti neformalno učenje, ki poteka predvsem v prostem času in ki prispeva k razvijanju aktivnega državljanstva in avtonomije (glej Chisholm idr., 2005). Neformalni učni konteksti izven šol naj bi bili skorajda tako pomembni kot formalni. Izobraževalni cilji se tudi v mnogih šolah spreminjajo – učenci naj bi se priučili tudi socialnih in življenjskih veščin. Elementa socializacije in osebnega razvoja sta postala opazna v kurikulih in v diskurzu o izobraževanju. Mladim se tudi sugerira, naj jemljejo mladost kot osebni strateški trening za vstop v konkurenčni svet odraslih. Prostočasne aktivnosti naj bi prispevale k njihovi večji fleksibilnosti, samorefleksiji in sposobnosti obvladovanja konfliktov, obenem pa naj bi v prostem času pridobivali dodatno znanje (od jezikov in dela z računalnikom do socialnih veščin itd.). V tem pogledu postaja prosti čas zlasti za mlade iz družin z višjim ekonomskim in kulturnim kapitalom (in ambicijami) vnaprej programiran, storilnostno naravnán in kot tak stresen.

Situacije, ki mladim predstavljajo izziv za dodatno učenje, za razvijanje fleksibilnosti in samorefleksijo, niso nujno dodatno obremenilne. In ravno situacij, ki bi krepile različne veščine, znanja, samozavest in refleksijo mladih na zabaven način, primanjkuje. K tovrstnemu dejavnemu preživljanju prostega časa bi mlade lahko (bolje) usmerjali mladinski klubi in centri. Razmisliti velja

o izboljšanju dostopnosti, ponudbe in delovanja takih prostorov za mlade, ki bi nudili široko paleto zastojnih prostočasnih dejavnosti prek celega dneva, obenem pa mladim ponujali tudi svetovanje, informiranje, delo z računalniki, trg za izmenjavo rabljenih učbenikov itd. Ti klubi in centri so obenem prostor avtonomnega druženja, vrstniškega združevanja in srečevanja mladih družin, in tako lahko krepijo generacijsko solidarnost.

Lieratura

Bjarnadóttir, R. (2004). Modern adolescents' leisure activities: A new field for education? *Young*, 12, 4, 299–315.

Chisholm, L., Hoskins, B., Glahn, C. (ur.) (2005). *Trading up: Potential and performance in non-formal learning*. Strasbourg: Council of Europe.

Coatsworth, J. D.; Sharp, E.H.; Palen, L.; Darling, N.; Cumsille, P.; Marta, E. (2005). Exploring adolescent self-defining leisure activities and identity experiences across three countries. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 5, 361–370.

Dolničar V., Nadoh J. (2004). *Medijske navade med slovenskimi mladostniki*. Ljubljana: ŠOU.

Eurobarometer 2003. (b.d.). Pridobljeno s svetovnega spleta 3. 4. 2006: http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm.

Furlong, A., Cartmel, F. (1997). *Young people and social change. Individualization and risk in late modernity*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press.

Gril, A. (2004). *Prosti čas mladih v Ljubljani: Psihosocialna analiza potreb in možnosti za njihovo uresničevanje. Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: MOL.

Hendry, L. B., Shucksmith, J., Love, J. G., Glendinning, A. (1993). *Young people's leisure and lifestyles*. New York: Routledge.

Livingstone, S. (2005). Mediating the public/private boundary at home: children's use of the Internet for privacy and participation. *Journal of Media Practice*, 6,1, 41–51.

Recommendation 1717: Education for leisure activities. (2005). Council of Europe. Pridobljeno s svetovnega spleta 3. 4. 2006: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta05/EREC1717.htm>.

Ule, M. (1995). Vsakdanji svet mladih. V M. Ule in V. Miheljak, *Pri/ehodnost mladine*, 73–88. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za mladino in DZS.

Ule, M. (1996). Identiteta študentske mladine v Sloveniji. V M. M. idr., *Predah za študentsko mladino*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za mladino in Juventa.

Ule, M. (2000). Spremembe v življenjskem svetu mladih ali odgovor mladih na vrnitev negotovosti. V M. Ule (ur.), *Socialna ranljivost mladih*, 57–70. Ljubljana, Maribor: Urad Republike Slovenije za mladino in Aristej.

Ule, M., Kuhar, M. (2002). Sodobna mladina: Izziv sprememb. V: Miheljak, V. (ur.) *Mladina 2000*, 40–78. Ljubljana, Maribor: Urad Republike Slovenije za mladino in Aristej.

Ule, M., Renner, T. (1998). *Prosti čas mladih v Ljubljani. Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: MOL.

Zeijl, E., Du Bois - Reymond, M., Te Poel, Y. (2001). Young adolescents' leisure patterns. *Society and Leisure*, 24, 2, 379–402.

Žavbi, A., Vipavc - Brvar, I. (2004). *Potrebe mladih po informacijah in participaciji na območju Ljubljane z okolico. Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Zavod MISSS.

Strokovni članek, prejet junija 2007.